

Відверто про шкільні програми із зарубіжної літератури: що було, що є і що буде далі? Думки учителів, методистів, науковців

Розпочинається новий 2016-й рік... Усіх нас хвилює доля літературної освіти. Що буде з предметом «зарубіжна література»? Що чекає на вчителів-словесників у зв'язку із кардинальним переформатуванням системи освіти в Україні? Чи збережемо наш предмет і ті позитивні зрушення, яких досягли в минулі роки? Редакція журналу «Зарубіжна література в школах України» вирішила запросити до діалогу досвідчених учителів-практиків **Ольгу Гузь** – вчительку зарубіжної літератури № НВК № 26 міста Кіровограда, вчительку-методистку, відмінницю освіти України, лауреату Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2004» в номінації «Зарубіжна література», керівницю школи творчого словесника при Кіровоградському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, **Наталю Романовську** – вчительку зарубіжної літератури, вчительку-методистку, методистку центру методичної та соціально-психологічної служби управління освіти Кіровоградської міської ради та **Світлану Небогу** – вчительку зарубіжної літератури НВО «Багатопрофільний ліцей» №18 міста Кіровограда, вчительку-методистку, керівницю методичного об'єднання вчителів зарубіжної літератури міста Кіровограда, які працювали за всіма програмами (від 1992 до 2015 років) та науковцю – кандидату філологічних наук, доцента кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка **Ольгу Орлову**. Отже, крок за кроком згадаємо, що було, осмислимо те, що є, і подумаємо, що ж буде відбуватися далі зі шкільними програмами та нашим предметом? Про це говорять наші гості...

Література народів світу: орієнтовний план. 5-11 класи (1992)

Ольга Орлова:

Із 1992 р. в середніх загальноосвітніх навчальних закладах України запроваджено предмет «зарубіжна література» (натомість російської літератури). З того часу створення шкільних програм із зарубіжної (світової) літератури не припинялося, кожна з них засвідчує розвиток предмета відповідно до викликів часу.

У 1992 р. Міністерством освіти і науки України було запропоновано орієнтовний план «Література народів світу» для 5-11 класів. В орієнтовному плані-1992 було вміщено перелік творів, із якого вчителі обирали тексти на власний розсуд, враховуючи наповнення шкільних бібліотек.

Ольга Гузь:

Орієнтовний план «Література народів світу» (1992) вперше позбавив учителя необхідності викладати ідеологічно й політично заангажовану літературу соціалізму, дав можливість підростаючому поколінню долучитися до шедеврів світової літератури у їх історико-культурному контексті. Для мене робота за цим орієнтовним планом як вчительки перевірялася читацькими інтересами власної доньки. До сьогоднішнього дня вона сама та її однокласники згадують уроки літератури з теплом і ніжністю, надсилають вісточки з усіх частин світу. Іра Бугайова, яка зараз проживає у Москві, писала моїй доньці Ані у соцмережах, що їй наснився урок літератури за «Листом незнайомої» Стефана Цвейга й вона уві сні плакала, за тим йшли щирі вітання й подяка вчителю за свято духовності й чистоти, яке щоуроку приходило до них. Павло Лівертовський,

перебуваючи в армії Ізраїлю, зазначав, що провідні думки роману «Майстер і Маргарита» Михайла Булгакова допомагали йому робити вільний життєвий вибір в усьому. Савельєва Оксана, яка нині працює суддею, ділилася зі мною, що в найскладніші хвилини звертається до томика віршів улюбленої поетеси Анни Ахматової. Думаю, що саме ця вдячна пам'ять колишніх учнів, тепер дорослих свідомих людей і є тим основним критерієм цінності літературного курсу оновленої України, що з самого початку задекларував вектор європейської й загальнолюдської орієнтації.

Сьогодні хотілося б нагадати про таке поняття, як коло читацьких інтересів та пріоритетів. Воно стосується як учнів і вчителів, так і творців програм. Тому у викладанні шкільного предмета «зарубіжна література» завжди будуть різні підходи як до програмотворення, так і до його викладання в школі.

З роками приходиться розуміння того, що в принципі не може бути ідеальної шкільної програми з літератури: комусь подобаються одні твори, комусь інші. Головне, що варто нам усім пам'ятати, і науковцям, і вчителям-практикам, – **це запити й інтереси дитини**. Від того, читають діти чи ні, розуміють вони ті чи інші твори, від того, що відбирають вони з літературних текстів до власного пакету життєвих цінностей, залежить духовний стрижень нації.

Час не стоїть на місці. Дитина сьогодні знаходиться в багатоманітному інформаційному просторі. Сучасні технології нерідко спрацьовують негативно: діти отримують спершу віртуальне, а не реальне уявлення про світ (надлишки комп'ютери-

зації). Її тут зусилля громадськості й учителів мають об'єднуватися. Роль книги у формуванні адекватної картини світу не можна переоцінити. Більше того, сама специфіка літературного тексту, який одночасно впливає й на розум, й на душу юних читачів, дає дитині можливість робити відбір морально-етичних цінностей до власної скарбнички духовності, що врешті-решт допомагає молоді народити в собі Людину. Від того, чи «нужные книжки ты в детстве читал», залежить майбутнє як кожної конкретної людини, так і всього нашого народу.

Слід пам'ятати й про те, що будь-яка програма

не повинна сприйматися вчителями як догма. Творчо працюючий учитель завжди може вносити свої корективи відповідно до читацьких запитів школярів та матеріального забезпечення предмета в навчальному закладі.

Головне для вчителя – це любити й розуміти дитину, зробити все, щоб за допомогою художнього слова показати їй багатоманітність світу та місце в ній людини, передати духовний досвід людства, вкарбований у літературні тексти, сприяти соціалізації молоді в сучасний історико-культурний простір на засадах діалогу й порозуміння.

Світова література: орієнтовні програми середньої загальноосвітньої школи з українською мовою навчання. 5-11 класи (1993)

Авторський колектив: К.І. Шахова, В.С. Куземський, Н.М. Нагорна, К.М. Пахарєва, С.П. Щолокова

Ольга Орлова: У програмі-1993 визначено мету вивчення зарубіжної літератури в школі – залучення учнів до скарбниці світової культури, ознайомлення з визначними зразками художньої літератури різних країн і народів, формування уявлень про світовий літературний процес, історію його розвитку, національну своєрідність та загальнолюдську цінність літературних творів у зіставленні з рідною літературою.

Програма-1993 дала імпульс для подальших

пошуків методологічних і методичних засад предмета. Після появи програми-1993 сформувалися різні підходи до викладання зарубіжної літератури в школі: синтезу культур (Ю.І. Султанов), європоцентризму та вікових ціннісних орієнтацій учнів (Б.Б. Шалагінов), полікультурності (С.М. Руссова), локальності культур (О.В. Пронкевич), викладання літератури як мистецтва слова (І.К. Мойсеїв), пріоритету загальнолюдських цінностей (І.Я. Ненько) та ін.

Зарубіжна література: програма для середньої загальноосвітньої школи з українською мовою навчання. 5-11 класи (1995)

За редакцією К.О. Шахової

Ольга Орлова:

У програмі-1995 було здійснено спробу відібрати твори «золотого фонду» літератури, які повинні вивчати учні в школі, тобто К.О. Шахова заклала засади формування шкільного літературного канону. Про те, що спроба була вдалою, свідчить той факт, що близько 50 творів із програми-1995 К.О. Шахової так чи інакше потім були представлені в усіх наступних програмах.

У програмі-1995 (порівняно з попередньою) збільшилася кількість творів США та Канади, а також літератури Сходу, що врівноважило репрезентативність культурних здобутків різних країн. Програма-1995 вплинула на активізацію процесу створення підручників із зарубіжної літератури в Україні. Це перша програма-1995, яка була забезпечена підручниками-хрестоматіями для 5-8 класів, а також підручниками і хрестоматіями для 9-11 класів.

Ольга Гузь:

З програми 1995 року за редакцією К.О. Шахової для учнів загальноосвітніх шкіл та вчителів зарубіжної літератури розпочалися часи системного вивчення *зарубіжної літератури як шкільного предмета*. Перш за все хочеться висловити слова щирої подяки світлій пам'яті Кіри Олександрівни Шахової, яка стала ватажком програмотворення в незалежній Україні. Саме вона заклала підвалини нового предмета «зарубіжна література», якому немає аналогів у світі. З 1993-1995 років з програми до програми переходять шедеври світової класики,

які сформували в Україні нового читача – свідому, критично мислячу особистість, політично й ідеологічно незалежну, виховану на духовному досвіді людства, вкарбованому в кращих взірцях світового красного письменства. За 22 роки існування предмета «зарубіжна література» в Україні вже сформувався той канон, про необхідність якого ми так багато чуємо останнім часом. Він вже існує, і його засади були закладені програмами 1993 та 1995 років, де керівником авторського колективу була людина з планетарним світосприйняттям – Кіра Олександрівна Шахова.

Яким був перший досвід роботи в процесі формування нового шкільного предмета «зарубіжна література»? Головне, що збереглося в пам'яті про ті часи, – це відчуття того, що разом із новими творами, які прийшли до шкільної програми, у нашому сприйнятті світової культури почала падати «залізна завіса» радянської ідеології. Це були перші кроки до розкріпачення свідомості як учнів, так і вчителя, й, мабуть, більшою мірою – саме вчителя, у якого склався багаторічний стереотип викладання літератури за «незмінними програмами», де понад дев'яносто відсотків творів, що вивчалися в школі, були твори російської та радянської літератури.

Складними для вчителів були уроки оглядового характеру, але це мало й позитивний результат: ми, вчителі, вивчили й засвоїли діалогічні взаємозв'язки культурно-історичних епох і навчилися сприймати кожен літературний шедевр і в контексті національної літератури, в межах якої він був створений, і в загальнокультурному силовому полі.

Ольга Орлова:

У 1996 р. МОН спільно з АПН України розпочало роботу над Державними стандартами для загальноосвітньої школи. Проект Державного стандарту із зарубіжної літератури розробляли В.С. Куземський,

Н.М. Нагорна, Л.Ф. Мірошніченко, Н.О. Мірошникова під загальним керівництвом Б.Б. Шалагінова. Розроблення Державних стандартів та їх обговорення обумовили подальші пошуки в галузі оптимізації програм із зарубіжної літератури.

Зарубіжна література: програма для середньої загальноосвітньої школи з українською мовою навчання. 5-11 класи (1998)

За редакцією Д.С. Наливайка; авторський колектив: Ю. І. Ковбасенко (керівник), К. О. Шахова, М.І. Борецький, Н.М. Нагорна, Л.Ф. Мірошніченко, Л. В. Ковбасенко, Л.І. Білань

Ольга Орлова:

У програмі-1998 було здійснено часткове розвантаження у змісті (зменшено кількість творів); досягнуто більшу збалансованість вивчення російської літератури на тлі інших регіонів; акцентовано літературознавчу спрямованість; мотивовано скомпоновані теми та дібрані твори до них; учителям надано право вибору творів у деяких розділах програми.

Ю.І. Султанов здійснив порівняння програми-1995 із програмою-1998.

Динаміка змін репрезентації літератур різних культурологічних регіонів і зон у шкільних програмах зі світової літератури (Ю.Султанов)

Рік	Програми	Європейська література	Література США і Канади	Література Латинської Америки	Російська література	Білоруська література	Література Сходу
1995	За ред. К.О.Шахової	55,4%	10,4%	1,7%	28,2%	1%	8,7%
1998	За ред. Д.С.Наливайка	64,5%	7,5%	3%	20,2%	0,8%	4%

Динаміка змін кількості письменників, уведених до шкільних програм зі світової літератури, і годин, передбачених на оглядове і монографічне вивчення їхньої творчості (Ю.Султанов)

Рік	Програми	Кількість навчальних годин на весь курс	Кількість письменників	Кількість навчальних годин на оглядове і монографічне вивчення творчості письменників
1995	За ред. К.О.Шахової	478	197	364
1998	За ред. Д.С.Наливайка	476	145	369

Зарубіжна література: програма для середньої загальноосвітньої школи з українською мовою навчання. 5-11 класи (2001)

За редакцією Д.В. Затонського, К.О. Шахової, Є.В. Волощук; авторський колектив: Б.Б. Шалагінов (керівник), Л.Ф. Мірошніченко, О.О. Ісаєва, Ж.В. Клименко, О.А. Корнієнко, Н.І. Дорофеева, С.В. Рудаківська

Ольга Орлова:

У програмі-2001 було наголошено на необхідності залучати школярів до скарбниці світової літератури, сприяти формуванню особистості, її духовно-ціннісним орієнтаціям, виробленню естетичного смаку.

У програмі-2001 курс зарубіжної літератури для 5-11 класів було знов суттєво розвантажено. Загальна кількість творів, які учні мали вивчати, скоротилася до 169 проти 227 у програмі-1998 і 333 в програмі-1995. Згідно з програмою-2001 великих за обсягом творів учні мали прочитати повністю 20, а згідно з програмою-1998 – 31.

Укладачі програми-2001 запровадили репре-

зентативний принцип, який забезпечив необхідну кількісну мінімізацію.

У програмі-2001 зроблено значний крок у подоланні проєкції вузівської філологічної освіти, яка не відповідала, а навіть суперечила потребам шкільної літературної освіти. Учителі отримали змогу «повільного» читання, яке спрямовує учня на зосереджену роботу з текстом.

В основу систематичного курсу для 9-11 класів у програмі-2001 було покладено конструкцію, у якій чергувалися оглядові й монографічні теми. При тому огляд замислювався як засіб введення учня в історико-культурну добу чи літературно-художній напрям.

Ольга Гузь:

Це була одна із найкомфортніших програм із зарубіжної літератури з усіх створених раніше, цілісна й виважена, зорієнтована на доступність і вікові особливості учнівського сприйняття літературних текстів. Саме завдяки значному розвантаженню програми вчителі отримали змогу працювати над творами цілісно (значна кількість творів малих та середніх жанрів стала для цього базою). Чергування монографічних та оглядових тем створило підґрунтя для отримання учнями уявлення про неперервність світового літературного процесу, про «малі» й «великі» діалоги культури. Саме з цієї програми в нашій галузі розпочався активний процес зародження методики навчального діалогу як одного із найрезультативніших шляхів формування досвідченого читача, людини, котра бере участь у діалозі культур й вбирає в себе морально-етичні цінності, вироблені в істо-

рико-культурному процесі розвитку людства. Книга Є. Волощук «Техне майєвтике» разом із працями М. Бахтіна, С. Бройтмана, Н. Тамарченка, В. Тюпи, В. Доманського забезпечила розуміння вчителями необхідності тісного зв'язку науки й практики викладання шкільного предмета «зарубіжна література». Розвитку предмета в цей час почали активно сприяти фахові видання України: «Зарубіжна література в навчальних закладах України» (головний редактор В.В. Рогозинський), «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України» (головний редактор І.Я. Ненько).

Це був період знахідок і поривань. На базі програми 2001 року сформувалася прогресивна методика його викладання. Для учнів це був час відкриттів світу через духовний досвід людства, вміщений у кращих взірцях національних літератур, що, подолавши кордони обмеження однією країною, вийшли на рівень вічних загальнолюдських проблем і цінностей.

Зарубіжна література: програма для середньої загальноосвітньої школи з українською мовою навчання. 5-11 класи (2003)

За редакцією Д. С. Наливайка; авторський колектив: Ю.І. Ковбасенко (керівник), К.О. Шахова, М.І. Борецький, Н.М. Нагорна, Г.М. Гребницький, Л.В. Ковбасенко, Л. І. Білань

Ольга Орлова:

Програма-2003 фактично стала оновленим варіантом програми-1998.

А 14 січня 2004 р. Постановою № 24 Кабінету міністрів України затверджено Державний стандарт базової і повної середньої освіти. 2 квітня 2004 р. МОН опублікувало Типові навчальні плани для 12-річної школи. Ці документи обумовили перехід середньої школи на 12-річне навчання і розроблення нових програм.

Ольга Гузь:

Я не працювала за цією програмою. Тоді був вибір – учитель обирав, або він працює за програмою 2001 року (редакція К. Шахової), або за про-

грамою 2003 року (редакція Д. Наливайка). На засіданнях творчих груп та методичних об'єднань аналізувалися програми Є. Волощук та Ю. Ковбасенка (ми так їх називали між собою), і більшість вчителів Кіровоградщини працювали за програмою 2001 року як за більш цікавою і доступною для учнівського сприйняття.

Гадаю, що варто було б і надалі зберігати ситуацію паралельного існування двох альтернативних програм. Це задовольнило б прибічників викладання літератури в школі як за академічними, так і за демократичними програмами. Хоча діти у спілкуванні між собою відзначали, що більше цікавих творів було у програмі 2001 року. Її думка учнівської аудиторії має бути пріоритетною.

Зарубіжна література: програма для середньої загальноосвітньої школи з українською мовою навчання. 5-12 класи (2005)

За загальною редакцією Д.С. Наливайка; авторський колектив: Ю.І. Ковбасенко (керівник), Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська

Ольга Орлова:

Згідно з програмою-2005 курс «зарубіжна література» складався з двох головних етапів навчання: пропедевтичного (підготовчого – 5-7 класи) і систематичного (8-12 класи).

До програми-2005 було вміщено твори із «золотого фонду» класики, проте переважно дорослої класики, що не відповідала віковим особливостям учнів. Систематичний курс літератури у 8-12 класах у програмі-2005 було укладено на підставі хронологічного принципу, що призвело до фактичного перенесення вузівського курсу в школу. Сучасна дитяча й підліткова література майже не була представлена в програмі-2005.

Програма викликала критику з боку науковців (Г. Клочек, О. Слоньовська, О. Ісаєва та ін.).

О.О. Ісаєва в статті «Геть книжки виснажливі!», або Роздуми навколо проблем шкільної літературної освіти» («Дзеркало тижня». – 2008. – 9 лютого (№ 5)) зазначила:

«І психологи, і соціологи неодноразово звертали увагу педагогів на важливість включення до шкільних програм творів про однолітків учнів, літературних текстів, що користуються неабияким попитом серед сучасних школярів, а саме в жанрі фантастики та фентезі. Що ж ми бачимо в програмі? У 5 класі передбачено вивчення сучасної дитячої літератури лише оглядово (що само по собі є нон-сенсом для 5 класу!). Натомість школярі повинні ще раз прочитати добре знайому їм казку про Попелюшку Шарля Перро, на що відводиться аж чотири години. При тому, що в програмі для 5 класу

«години гуляють», поза увагою її укладачів (а значить, і учнів) залишилися твори, які давно ввійшли до золотого фонду дитячої літератури і без яких важко уявити сучасного розвиненого читача. Наприклад, у програмі не представлено жодної казки О.Пушкіна. Натомість для вивчення рекомендується вже знайома дітям цього віку драматична казка С.Маршака «Дванадцять місяців». Також з невідомих причин у програмі відсутні казки О.Уайльда, А.Ліндгрена, оповідання про тварин Е.Сетона-Томпсона, фентезі Дж.Р.Толкієна — тобто твори, що їх із захватом читають учні цієї вікової категорії (звичайно ті, які взагалі ще читають).

Ще одне спостереження. Згідно із програмою із зарубіжної літератури для 5 класу учні мають вивчати поезії Алкмана, Гете, Лермонтова. Звернімо увагу на тематику цих творів: «Сплять усі верховини гірські...» (Алкман), «На всі вершини ліг супокій (...) Ти теж спочинеш скоро, лиш зачекай» (Гете), «Ген на верховини темна ніч лягла (...) зможеш від тривоги скоро й ти спочити!» (Лермонтов). Тобто веселі й життєрадісні п'ятикласники на трьох уроках поспіль читають про «душевний спокій, умиротворення»...

Не думаю, що сучасні школярі, які так захоплюються фантастичною літературою, «пробачать» авторам програми, що за всі роки навчання в школі їм пощастить (звичайно, якщо йти за програмою!) зустрітися тільки з одним (!!!) твором у цьому жанрі — оповіданням Рея Бредбері «Усмішка», запропонованим для вивчення в 6 класі. Але найбільші проблеми з програмою очікують нас у наступному навчальному році, коли вступить у дію нова навчальна програма для 8 класу.

Упевнена: якщо істотних змін у програмі не відбудеться, питання «Як зацікавити учнів книгою?» уже некоректно буде навіть ставити. Адже після вивчення курсу зарубіжної літератури у 8 класі ми втрачимо читача остаточно. Створюється враження, що програму для цього класу навмисно склали так, щоб викликати відразу до читання. Бо як можна пояснити те, що автори програми свідомо пропонують 13—14-річним підліткам цілий рік вивчати античну та середньовічну літературу і жодного твору про свого однолітка....

Вважаю, деякі твори (Анакреонта «Принеси води, юначе...», «Золотоволосий Ерот...», а також «Безтурботну пісню» («Геть книжки виснажливі») обов'язково потрібно вилучити з програми як такі, що не відповідають психологічним особливостям їх сприйняття учнями цієї вікової категорії».

Ісаєва О.О. «Геть книжки виснажливі!», або Роздуми навколо проблем шкільної літературної освіти // «Дзеркало тижня». – 2008. – 9 лютого (№ 5).

Зауваження до програми-2005 мали й інші:

«Унаслідок абсолютизації хронологічного принципу складні для сприйняття учнів і великі за обсягом твори («Іліада», «Одіссея», «Божественна комедія», «Фауст», «Гамлет», «Життя — це сон» та багато інших) призначалися для вивчення в тих класах, учні яких були ще не готові до їх вдумливого читання. Хронологія жорстко диктувала свої закони: до певних розділів потрібно було вмістити весь історико-літературний матеріал».

Такий страшний Гаррі Поттер, або чи потрібні учневі сучасні підліткові романи... в шкільній програмі? // Освіта України. – 2012. – 14 травня.

<http://old.mon.gov.ua/ua/news/archive-news/89/taki-strashni-garri-potter-abo-chi-potribni-shkolnyarevi-suchasni-pidlitkovi-romani-v-shkilni-programi-stattya-v-gazeti-osvita-ukrajini-19-20-vid-140512/>

Б.Б. Шалагінов у статті «Світова література в школі» відзначив, що «на сьогодні програма виконала своє завдання. Тепер виникла необхідність ще раз переглянути засади предмета, привести його у відповідність до вимог сучасної методики й філології. Суттєво змінився за 20 років і сам український підліток. Чинна донині програма (за редакцією Д.С. Наливайка, керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко) вже не відповідає його психологічному і соціальному портретові, не відбиває його соціальних та естетичних запитів».

Шалагінов Б.Б. Світова література в школі // Літакцент. – 2012. – 16 травня. <http://litakcent.com/2012/05/16/svitova-literatura-u-shkoli-pohljad-borysa-shalahinova-j-oleksandra-pronkevycha/>

Наталія Романовська:

Повністю згодна з думкою Ольги Орлової щодо програми 2005 року, яка довела неспроможність піднести рівень літературної освіти сучасних школярів на належний рівень. Казки, що вивчалися у 5 класі, знайомі з дошкілля, просто неспроможні зацікавити учнів і залучити їх до читання. Діти завжди чекають нового, а в цій програмі був утрачений ефект новизни для дитини-читача з одного боку й задекларований нудний академізм з іншого боку. Відсутність творів про однолітків робили уроки відірваними від життя та нагальних проблем сучасних школярів.

Програма 8-х та 9-х класів дуже складна, переобтяжена зайвою науковістю та нецікава для підлітків. Твори Вільяма Вордсворта, Тіртея, Архілоха, Горація, Джуафре Рюделя та Бертрана де Борна у недосконалих перекладах незрозумілі й складні для учнів цього віку. А «Декамерон» Боккаччо та лірика Сапфо, зважаючи, що сучасні школярі віддають перевагу перегляду кіноверсій художніх творів, просто небезпечні своєю відвертою еротичністю.

Важка й не зрозуміла для дев'ятикласників тема «Бароко» та твір Кальдерона «Життя — це сон» зі складною символікою, неприродними подіями та художніми особливостями цього літературного напрямку. Антимонархічні та антиклерикальні мотиви «Простака» Вольтера також відштовхують від читання літературних текстів підлітків XXI століття. Це твори розраховані на студентів вишів філологічних спеціальностей. Нерідко тільки майстерність висококласних вчителів зарубіжної літератури рятувала уроки: доводилося працювати лише з ключовими фрагментами цих творів, які учні просто неспроможні були прочитати в повному обсязі. А що робити тим школярам, яким не так пощастило з учителем?!

Проте головним недоліком програми-2005 була відсутність цікавих творів про однолітків, про школу

та справжню дружбу, перше кохання, родинні цінності, любов до книжки та прагнення удосконалити довколишній світ. Вони з'являться в наступній програмі 2012 (2015) року (керівник авторського колективу О.М. Ніколенко) і внесуть свіжий струмінь в літературну освіту сучасних українських школярів.

Ольга Гузь:

Було відчуття, що вузівський академізм знову зашморгом повис на шиї шкільної літературної освіти. Особливо складним як для вчителя, так і для учнів став історико-культурний курс 8-12 класів (згодом 8-11). Величезні тексти, які рекомендувалося презентувати в уривках (окремі розділи «Іліади» й «Одіссеї» Гомера, «Божественної комедії» Данте та ін.) не тільки виривали окремі фрагменти з цілісного контексту творів, а й ускладнювали розуміння учнями цінності цих шедеврів світової літератури, мало доступних сучасним школярам в силу їх вікових особливостей та незнання історичного підґрунтя для їх виникнення. Неузгодженість програм з літератури та історії викликала необхідність викладу історичних фактів, характеристики певних історичних подій незнайомих учням при вивченні історії. А це відбирало дорогоцінний час, який можна було використати на цікаві розмови за текстами творів. Програма 2005 року переконала вчителів-практиків у тому, що принцип доступності та вікових читацьких інтересів має бути головним при створенні програми.

Я намагалася полегшити й власну учительську долю, й зберегти своїх учнів як читачів. Для цього мною були розроблені конспекти уроків за програмою «Зарубіжна література. 8 клас» (вийшли двома книгами у тернопільському видавництві «Мандрівець» відповідно в 2008 та 2009 роках). Це була найважча робота з усіх моїх методичних розробок (сьогодні це понад 20 монографічних книг, конспектів уроків та методичних посібників для вчите-

лів і учнів, більше двохсот публікацій у фаховій періодичній пресі). Величезний обсяг творів з найвіддаленіших від нашого часу трьох культурно-історичних епох – античності, Середньовіччя та доби європейського Відродження змусили мене перевернути гори текстів, наукових та методичних досліджень перш ніж у моїй власній голові вклатося все на полиці. Тоді я остаточно переконалася, що ця програма не до снаги не тільки дітям, а й більшості вчителів.

Попри низку шедеврів, ця програма була надскладною й потребувала змін з урахуванням того, що й навіщо читають сучасні діти без тиску батьків та канонів шкільної програми. Шкільна програма з літератури має органічно поєднувати в собі класику й кращі взірці сучасної дитячої літератури, інакше, репрезентуючи твори «товариства мертвих поетів», ми будемо сприяти передчасному старінню душі молодого покоління. За всіх історичних часів молодь читає й кращі твори попередніх епох, знаходячи в них відповіді на «прокляті питання буття», й звертається до текстів, створених їхніми сучасниками, щоб усвідомити свою причетність до проблем сьогодення й визначити своє власне місце в світі.

Ольга Орлова:

23 листопада 2011 р. Постановою Кабінету міністрів № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, згідно з яким знов відбувся перехід до 11-річної школи. Відповідно програмі-2005 ущільнили (курс літератури для старших класів було зменшено на 1 рік).

Прийняття нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти в 2011 р. та перевантаження літературних курсів обумовило розроблення нових навчальних програм для загальноосвітніх закладів, зокрема зарубіжної літератури.

Зарубіжна література: навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 5-9 класи (2012 зі змінами 2015)

Авторський колектив 2012 р.: О.М. Ніколенко (керівник), К.В. Таранік-Ткачук, С.П. Фоміна, О.В. Ревнищева, Т.П. Сегеда, Н.В. Онищенко

Робоча група, яка здійснила розвантаження програми в 2015 р.: І.В. Мегедь (голова), Л.П. Юлдашева (заступник голови), О.Ю. Котусенко, Д.А. Ткаченко, С.Є. Голяс, І.І. Звершховська, М.В. Коровай, Ж.В. Костюк, Ю.І. Лонська, Л.А. Найдьонова, О.М. Ніколенко, Н.В. Онищенко, О.В. Пітерська, О.О. Семенюк, Л.В. Тарнавська, С.О. Тіхоненко, В. І. Ткаченко, В.Г. Туряниця, Н.В. Химера, О.М. Хрипун

Ольга Орлова:

Програма 2012 зі змінами 2015 має принципові відмінності від попередніх програм, а саме:

1) програма 2012 зі змінами 2015 забезпечує новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти 2011 та змістові лінії літературного компонента ДС (емоційно-ціннісна, літературознавча, культурологічна, компаративна);

2) у програмі 2012 зі змінами 2015 реалізовано нову структуру літературної освіти: 5-7 класи – прилучення до читання (проблемно-тематичний і жанровий принципи), 8-9 класи – системне читання (історико-літературний і жанрово-родовий принципи), у 10-11 класах передбачено творчо-критичне читання (історико-літературний і мультикультурний принципи);

3) програма 2012 зі змінами 2015 дає можливість вивчати твори не тільки за хронологією, а й за принципом концентричного розширення (від простого – до складного, від початкових уявлень про літературне явище або творчість письменника – до поглиблення знань про них);

4) програма 2012 зі змінами 2015 містить обов'язковий і варіативний компоненти (відповідно 80 % : 20 %), учителі й учні отримали більше можливостей вибирати твори в деяких розділах програми;

5) до програми 2012 зі змінами 2015 для 5-9 класів уведено твори, що відповідають особливостям учнів саме цієї вікової категорії, а складні для сприйняття учнів 5-9 класів перенесено до старших (10-11) класів («Одіссея» Гомера, «Божественна

комедія» Данте, «Гамлет» В. Шекспіра, «Фауст» Й.В. Гете, соціально-психологічні й філософські романи і п'єси XIX-XX ст. тощо);

6) до програми 2012 зі змінами 2015 уведено не тільки класичні (понад 85 %), а й найкращі сучасні твори (близько 15 %) Європи та інших країн, що отримали міжнародне визнання;

7) програма 2012 зі змінами 2015 забезпечує формування літературної компетентності (емоційно-ціннісна, літературознавча, загальнокультурна, компаративна компетенції);

8) програма 2012 зі змінами 2015 має виразний європейський вектор, що підкреслено в епіграфі із гмону Євросоюзу (ода «До радості» Ф. Шиллера), а також у змісті програми;

9) уперше в програмі з'явилися рубрики «Україна і світ», «Література і культура», «Елементи компаративістики», у яких акцентовано українознавчий аспект викладання зарубіжної літератури;

10) у зв'язку із настановою МОН на активізацію вивчення іноземних мов в Україні у програмі 2012 зі змінами 2015 забезпечено можливості для читання художньої літератури мовами оригіналів (англійською, німецькою та ін.), а також зіставлення оригіналів і перекладів (за умови володіння іноземною мовою учнями та вчителем).

Ольга Гузь:

Програма 2012 р. зі змінами 2015 р. (керівник авторського колективу О.М. Ніколенко) викликала чи не найбільший резонанс серед усіх інших програм. Це зумовлено тим, що програма пройшла два великі громадські обговорення – у квітні-червні 2012 р. та січні-травні 2015 року. Під час громадських обговорень, що широко висвітлювали ЗМІ та сайт МОН, було висловлено тисячі (понад 3000) пропозицій, які мали обробити, узгодити й врахувати розробники. Серед них і сотні пропозицій від учителів Кіровоградщини, які ніколи не боялися йти за читацькими інтересами учнів й за рахунок годин для позакласного читання долучали школярів до кращих взірців класичної та сучасної дитячої літератури. Тому перш ніж програма була затверджена, існувало декілька її проектів, до яких постійно вносилися пропозиції, висловлювалися зауваження. У цьому полягала специфіка обговорення, в якому автори повинні були співпрацювати з громадськістю.

Хочу поділитися з колегами досвідом, як я і мої колеги перевіряємо життєздатність нових текстів у шкільних програмах. По-перше, ми обговорюємо ці твори на засіданнях творчих груп і методичних об'єднань, виробляємо стратегію репрезентації нового в програмі твору школярам, визначаємо шляхи його текстуального вивчення, розробляємо системи уроків. По-друге, і це головне, ми йдемо з цими творами по вертикалі в різні класи, до дітей різного віку (нерідко від 5 до 11 класу). Саме такий шлях пройшли романи «Поліанна» Елеонор Портер, «Конрад, або Дитина з бляшанки» Крістіне Нестлінгер, «Чарлі і шоколадна фабрика» Роальда Дала, «Чорнільне серце» Корнелії Функе, повісті «35 кіло надії» Анни Гавальди, «Альпійська балада» Василя Бикова та багато інших. Учитель спочатку як читач визначає точки розуміння-нерозуміння літе-

ратурного твору, який раніше не вивчався у шкільній програмі, а потім шукає оптимальні методичні шляхи його приведення до дитини, адже головним має бути не наше доросле розуміння смислів того чи іншого твору, а той резонанс, який викличе твір в душі й свідомості дитини.

Останнім часом ми все більше чуємо волянь щодо того, що діти не читають, що немає текстів цих нових творів сучасної дитячої літератури. Неправда! Саме ці книги й читають сучасні діти! Було б бажання їх знайти! Ці твори широко представлені у видавничій діяльності для дітей видавництва «Старого Лева», «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» на сайтах електронних бібліотек тощо.

Завдання кожного вчителя зарубіжної літератури зорієнтувати читацькі інтереси сучасного українського школяра в річище кращих взірців спочатку дитячої літератури, а потім класики, щоб допомогти дитині зорієнтуватися в проблемах сьогодення та сформувати в собі той життєвий стрижень, який стане основою для соціалізації особистості в надскладному світі інформаційних технологій.

На думку спадають спогади про спільне засідання вчителів, членів творчих груп Кіровоградської та Миколаївської областей, яке відбулося 17 квітня 2014 року на базі Педагогічного ліцею. Це була спільна робота однодумців, які виробляли стратегію вивчення творів Джона Кітса, Йоганна Вольфганга Гете, Генріха Гейне та Елеонор Портер у 5 класі за програмою 2012 року (керівник авторського колективу О.Ніколенко). За романом «Поліанна» Елеонор Портер було проведено відкрити пару для учнів 11-х класів Педагогічного ліцею. Розмова за цим текстом розкрила невичерпні можливості його вивчення з учнями різного віку. Одинадцятикласники ділилися своїми враженнями-розумінням твору з такою щирістю й теплом, що всі присутні зрозуміли – це саме той текст, який має право вивчатися в школі. Одна дівчинка зі слізьми на очах сказала: «Мого тата немає поряд зі мною. Та коли я прочитала книгу «Поліанна», я відразу йому зателефонувала, щоб сказати, як сильно я його люблю і як я за ним сумую». Дорослі діти зі сформованим сприйняттям світу та власним читацьким досвідом для мене є головним мірилом цінності літературних творів, що прийшли сьогодні до українського школяра.

Переконана, що саме тексти з рубрики «Сучасна література» мають стати основою сімейного читання, яке зближить батьків і дітей, закріпить сімейні цінності, стане підґрунтям для формування свідомості, зорієнтованої на засвоєння загальнолюдських цінностей. Саме тоді буде можливим і комфортним утілення європейського вектору в зовнішній політиці України.

Світлана Небога:

Літературна освіта повинна стати пріоритетною у реформуванні системи середньої освіти, тому що саме такий підхід дає змогу формувати різнобічну, креативно мислячу особистість, сприяти прагненню до свідомого розуміння свого місця серед національних культур. Виходячи з такої позиції, особливого значення набуває навчальний предмет «зарубіжна література». Доводити, що цей предмет є унікальним, немає потреби. Достатньо запитати

учнів, чи потрібен він в школі? Відповідь, однозначно, позитивна.

Важливе місце в цьому питанні посідає навчальна програма із зарубіжної літератури: актуальна, сучасна, цікава. Саме так оцінюю чинну програму (2012 зі змінами 2015 р.) з даного предмета. Працюю за цією програмою з 2012 року. Діяльнісний підхід у побудові програми дає змогу формувати та розвивати якості творчого читача, допомагає учням опанувати сучасний світ, спираючись на кращі здобутки світового письменництва, культур різних країн та народів. Чотири змістовні лінії програми (емоційно-ціннісна, літературознавча, культурологічна, компаративна) забезпечують комплексний підхід у вивченні творів зарубіжної літератури, звертають увагу учителя й учнів на гуманістичний потенціал та естетичну цінність творів художньої літератури, сприяють усвідомленню художньої літератури як важливого складника мистецтва, дають змогу порівняти літературні твори, явища й факти, що належать до різних літератур. Українознавче спрямування програми допомагає учням зрозуміти взаємозв'язки української та зарубіжних літератур, зв'язки зарубіжних письменників з Україною.

Спираючись на практичний досвід, можу сказати, що дітям особливо цікаві твори з розділу «Сучасна література»: Роальд Дал «Чарлі і шоколадна фабрика» (5 клас), Крістіне Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки» (6 клас). Не залишили байдужими роздуми Роберта Шеклі про майбутнє людини та людства в оповіданні «Запах думки» (6 клас). Ефект «розірваної бомби» в свідомості семикласників мали твори, у яких відображено трагедію людини в подіях Другої світової війни. Зворушили душі й серця учнів повість В. Бикова «Альпійська балада», вірші про війну поляка К. Галчинського, німця А. Марґул-Шпербера, росіянина Б. Окуджави (7 клас).

Сподіваюсь, що й надалі у нас буде змога долучати учнів до кращих зразків сучасної світової літератури, щоб книга стала для них невід'ємною частиною життя й допомогла приєднатися до сучасної європейської спільноти.

Ольга Орлова:

Перші проекти програми викликали критику з боку вчителів та науковців.

5 квітня 2012 року в Київському будинку вчителя відбулася презентація проекту програми зі світової літератури авторства. Після його обговорення вчителі звернулися в газету «День» для того, щоб захистити предмет, який може взагалі зникнути зі старшої школи. За словами освітян: «... у новому проекті вивчення курсу світової літератури за 10 — 11 класи пропонується «втиснути» в 5 — 9 класи. Вчителі стурбовані тим, що, з одного боку, відбудеться перевантаження програми, з іншого — програма старшої школи не відповідає рівню розвитку дітей 5 — 9 класів».

Уряд хоче, щоб діти розучилися читати? // День. – 2012. – 18 квітня.

<http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-ukrayini/uryad-hoche-shchobi-diti-rozuchilisya-chitati>

Однак у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету міністрів від 23 листопада 2011 р. № 1392) чітко зазначено, що вивчення літератури має тривати в основній (5-9 класи) і старшій школі (10-11 класи) (керівником робочої групи Державного стандарту була О.М. Ніколенко, галузь «Мови і літератури»). Отже, в Державному стандарті 2011 р. предмет «зарубіжна література» захищений в основній і старшій школі.

«Навчання мови і літератури у старшій школі полягає у розвитку здобутих в основній школі вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої та читацької діяльності, розвитку комунікативної компетентності з іноземних мов, заохоченні учнів до розширення кола читання, осмислення духовної цінності та поетики художніх творів, поглибленні культурно-пізнавальних інтересів учнів, усвідомленні ними ролі мови і літератури в сучасному світі, формуванні рис успішного мовця і творчого читача з високим рівнем загальної культури, активною громадянською позицією, національною свідомістю, вихованні в учнів поваги до культурних традицій різних народів.»

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти 2011 р.

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p>

Оскільки Програма із зарубіжної літератури для 5-9 класів створена на підставі Державного стандарту, то вона обов'язково передбачає продовження курсу в старшій школі. Про це свідчать роз'яснення, зроблені в публікаціях ще 2012 р.

Такий страшний Гаррі Поттер, або чи потрібні учневі сучасні підліткові романи в шкільній програмі?

<http://old.mon.gov.ua/ua/news/archive-news/89/taki-strashni-garri-potter-abo-chi-potribni-shkolyarevi-suchasni-pidlitkovi-romani-v-shkilni-programi-stattya-v-gazeti-osvita-ukrajini-19-20-vid-140512/>

Ольга Гузь:

5 квітня 2012 р. і 20 квітня 2012 р. вчителі світової літератури, схвильовані відходом від літературних канонів, звернулись із відкритим листом до Міністра освіти, де було проаналізовано читацькі інтереси учнів та шкідливість деяких нововведених творів.

Учителі пророкують катастрофу // Osvita.ua. – 2012. – 18 квітня.

http://osvita.ua/school/school_today/28976/

Онищенко О. Есть вопросы кто замахнулся на Уильяма нашего Шекспира? // Дзеркало тижня. – 2012. – 20 квітня.

http://gazeta.zn.ua/EDUCATION/est_voprosy_kto_o_zamahnulsya_na_uilyama_nashego_shekspira.html

Але 23 квітня 2012 р. розробники Програми конструктивно відреагували на пропозиції громадськості й оприлюднили доопрацьований варіант Програми із зарубіжної літератури. Потім оприлюднювалися й інші проекти по мірі надходження пропозицій та доопрацювання Програми.

<http://osvita.ua/school/news/29051/>

4 квітня 2012 р. було висловлено серйозні зауваження у фаховому експертному висновку кафедри методики викладання російської мови та світової літератури Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова на найперший проект Програми.

Проте вже 11 квітня 2012 р. після врахування висловлених пропозицій кафедра методики викладання російської мови та світової літератури НПУ імені М. Драгоманова дала позитивний відгук на доопрацьований проект Програми. Оскільки робоча група реагувала на конструктивну критику й вносила відповідні зміни в Програму, то й висновків було два. http://www.metod.iif.npu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=51&Itemid=48

Ольга Орлова:

Під час громадського обговорення 2012 р. були висловлені зауваження та пропозиції учителів з різних регіонів України.

18 квітня 2012 р. у відкритому листі вчителів і науковців Чернігова до тодішнього міністра освіти Д. Табачника звучить переконання, що в майбутньому, із введенням нової програми, виникнуть штучні проблеми, розв'язання яких затягнеться на роки, спровокуються нові дискусії, які не приведуть до створення якісного продукту й це може знищити сам предмет: «І це не сумні прогнози консервативно налаштованих учителів, а реальність, пов'язана з якістю пропонованого проекту навчальних програм із світової літератури, які категорично не задовольняють учителів-словесників прямим ігноруванням принципів науковості, доступності, відповідності віковим особливостям, змістовим наповненням, яке не сприятиме духовному зростанню учнівської молоді (адже створені нашвидкоруч)»

Освітня Чернігова також не погодилися з вивченням історії світового літературного процесу від доби Античності до XXI ст. протягом двох років (8—9-і класи), модерністських і постмодерністських (апокаліптичних) творів у 9-му класі, «бо тут наявне серйозне порушення природовідповідності навчального матеріалу».

У листі також зазначається наступне: «Виклад сутнісної концепції творів у програмі не завжди відповідає їх змісту. Наведемо приклад: твір Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика», поданий у блоці «Сучасна література» для 5-го класу, тематично означений, як «Сила доброти і творчої уяви», супроводжується таким коментарем: «Цікаві пригоди хлопчика Чарлі та його друзів на казковій шоколадній фабриці містера Вонкі. Доброта і щирість головного героя». На сторінках видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» оприлюднені матеріали емоційної дискусії, яка розгорнулася у січні 2010 року між батьками дітей, котрі прочитали цей твір. Це є цілком природним, коли обговорюються морально-етичні проблеми будь-якого постмодерністського твору з його децентрованою та ігровою природою».

Відкритий лист учителів і науковців Чернігова до міністра освіти // Osvita.ua. – 2012. - 18 квітня.

http://osvita.ua/school/school_today/29046/

Однак робоча група, яка займалася створенням Програми й узгодженням пропозицій у 2012 р. (під

керівництвом О.М. Ніколенко), була відкритою до критики й постійно вносила зміни до проекту Програми по мірі їх надходження. Тому побажання чернігівських учителів ще в 2012 р. були почуті й враховані. Дискусійні моменти винесено на варіативне вивчення (на вибір учителя). А в 2015 р., після другого громадського обговорення, Програма була розвантажена й ще раз уточнена відповідно до побажань освітян, які мали можливість відкрито висловлювати свої пропозиції.

Зарубіжна література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи (2012 р. зі змінами 2015 р.).

[http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fmon.gov.ua%2Fcontent%2F%25D0%259E%25D1%2581%25D0%25B2%25D1%2596%25D1%2582%25D0%25B0%2F1-06-2015-programa-z%25C2%25A6-zm%25C2%25A6nami-\(zarub%25C2%25A6zhna\)\(1\).pdf](http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fmon.gov.ua%2Fcontent%2F%25D0%259E%25D1%2581%25D0%25B2%25D1%2596%25D1%2582%25D0%25B0%2F1-06-2015-programa-z%25C2%25A6-zm%25C2%25A6nami-(zarub%25C2%25A6zhna)(1).pdf)

Ольга Гузь:

Процес створення Програми із зарубіжної літератури для 5-9 кл. був відкритим, робоча група максимально взаємодіяла із громадськістю, а всі колізії Програми регулярно висвітлювали ЗМІ. Усі зацікавлені в покращанні літературної освіти фахівці ще в 2012 р. мали можливість надіслати відгуки та пропозиції, співпрацювати з робочою групою. Ми вчителі-практики з боєм слідували за цим складним процесом оновлення програми відповідно до потреб часу і як могли підтримували незворотний процес оновлення літературної освіти сучасних українських школярів, нашу гордість і надію, тому що ми бачили як рік від року розкріпачується свідомість наших юних громадян.

Щодо проекту Програми у 2012 р. дали свої зауваження та пропозиції автори попередніх програм (О.О. Ісаєва, Є.В. Волощук, Б.Б. Шалагінов).

Б.Б. Шалагінов зазначив:

«У Європі плідно розробляють нові підходи до літературної освіти молоді. Уже багато років працює «Міжнародний науковий центр дослідження літератури для дітей та юнацтва» (в Україні в тісному контакті з ним співпрацює аналогічна організація зі штаб-квартирою у Львові). У новітній програмі можна побачити спробу реалізувати ті принципи, що їх обстоює цей авторитетний Центр. Зокрема, з'ясовано, що за допомогою мистецтва, літератури можна здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив на формування особистості. Тож література, яку пропонують тінейджеру, мусить відповідати його конкретним віковим психологічним запитам та сприяти дорослішанню й інтеграції молоді людини в суспільство.

Ще одну перевагу новітньої програми я бачу в осучасненні курсу. За старою програмою учень ознайомлювався із сучасною літературою, а через неї — з реаліями й цінностями сучасного життя, лише в 11-12 класах. А до цього протягом семи років він був протиприродно занурений у саму давнину, в казково-фантастично-естетичну дійсність. Разом із тим сучасна освітня стратегія вимагає, щоб школа, не хетуючи фундаментальними естетичними поняттями й цінностями, готувала учня до життя в складних умовах сучасного життя. У цьому й поля-

гає «соціалізація» підлітка. У новітній програмі я бачу куди більше творів «про життя ровесників». Пульс сучасності починає битися одразу в 5 класі. Зате вилучено тексти, які не відповідають віковій психології, ціннісним запитам і потребам підліткового віку. Наприклад, «Божественну комедію» Данте більшість учнів сприймало як похмуру розповідь про потойбічне життя. Тема, безперечно, важлива, але не для 8 класу!

Позитивно й те, що в нову програму нарешті увійшла література, написана спеціально для дітей. Останні тридцять років у Європі спостерігається справжній «бум» такої літератури. Його відгомін ми відчуваємо й у нашій країні.

Новітня програма також не пішла на повідку в «історичного паралелізму», чим грішила попередня. Поширена безпідставна думка, нібито літературний матеріал ні в якому разі не мусить випереджати історичний, що вивчається паралельно. Оскільки сучасну історію вивчають у старших класах, то й сучасна тема в літературі з'являлася не раніше! Але не слід забувати, що при вивченні твору не завжди треба розкривати весь складний історичний спектр його змісту.

Відновлено не лише міжпредметні, а й міжкультурні зв'язки. Практика засвідчила, що без них викладати літературу як мистецтво неефективно!

Одне слово, певні риси новітньої програми виразно відрізняють її від програми 2004 р.: вона сучасна з погляду наукових вимог, структури, принципів добору текстів, засад комунікації».

Шалагінов Б.Б. Світова література в школі // Літакцент. – 2012. – 16 травня.

<http://litakcent.com/2012/05/16/svitova-literatura-u-shkoli-pohljad-borysa-shalahinova-j-oleksandra-pronkevycha/>

Ольга Орлова:

Загалом протягом квітня-червня 2012 р. експертних висновків і рецензій на Програму надійшло понад 30 від різних університетів України, Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН, АПН та ін. Усі висновки, рецензії відкрито публікувалися на сайті МОН та у фаховій пресі. Про хід громадського обговорення свідчать публікації та старий сайт МОН.

<http://old.mon.gov.ua/ua/news/archive-news/89/komentar-kerivnika-robochoji-grupi-z-rozrobki-novoji-programi-zi-svitovoji-literaturi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoosvitnikh-navchalnikh-zakladiv-olgi-ni-kolenko/>

Яворська Л. Курс — на осучаснення програм. Ще раз про «шекспірівські пристрасті» щодо світової літератури / Леся Яворська // Всесвітня література в сучасній школі. — 2012. — № 5. — С. 2-6.

Ольга Гузь:

Неодноразово мова йшла про перевантаженість Програми та неузгодженість з іншими шкільними предметами — історією та українською літературою. 1 червня 2012 р. про це говорив у газеті «Дзеркало тижня» учитель Олександр Каєнко:

«...сучасні підручники, наприклад для п'ятого класу, обсягом не перевищують 250 сторінок. Тож знову за калькулятор! П'ятий клас: «Пригоди Тома Соєра» — 296 сторінок, «Поліанна» — 224, «Чарлі і

шоколадна фабрика» — 240, «Людвігові Хитрому — ура, ура, ура» — 96, «Машина для здійснення бажань» — 190, «Комета прилітає» — 216, «Капелюх Чарівника» — 224, «Зима чарівниці» — окремим виданням не знайшов. Додамо «дріб'язок» (фольклор, казки, лірику, Сетона-Томпсона, фантастику, статті та запитання), віднімемо зайві ілюстрації, зробимо скидку на шрифти. Як не крути, а за 1500 сторінок...».

Каєнко О. А поля за майданом не було... // Дзеркало тижня. -2012. – 1 червня.

http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/a_polya_za_mайданом_ne_bulo_abo_literaturi_vinesli_virok.html

Твори, які називав О. Каєнко 1 червня 2012 р. («Чарлі і шоколадна фабрика», «Людвігові хитрому...», «Машина для здійснення бажань», «Комета прилітає», «Капелюх Чарівника», «Зима-чарівниця», твори Сетона-Томпсона), було винесено на вибір учителів, тому перевантаження не відбулося.

Кожен учитель зорієнтувався на ті твори із запропонованого переліку, які викликали більшу зацікавленість учнівської та батьківської аудиторії. Хочеться чомусь пригадати долю поеми-казки Олександра Сергійовича Пушкіна «Руслан і Людмила», твору новаторського на той час, зорієнтованого перш за все на широке коло читачів, а не тільки на суспільну еліту. Аристократична читацька публіка порівняла своє враження від «Руслана і Людмили» з ефектом входження до бальної зали мюзика в брудних чоботях, що, увійшовши, голосно гикнув. Резонанс від творів сучасної дитячої літератури в програмі 2012 (2015) року викликає чомусь у частини нашої учительської аудиторії подібну реакцію. Можливо, це через власне незнання та нерозуміння подібної літератури, яка так захоплює дітей і викликає такий протест у ряду вчителів. Маю сміливість нагадати шановним колегам, що навчатися новому, впускати його у своє життя наш професійний і людський обов'язок. Потурбуйтеся перед усім про своїх власних дітей та онуків. Хіба ж ви хочете, щоб найдорожчі вам люди, ваші діти й онуки, поповнювали ряди молоді, яка нічим не цікавиться й пливе за течією?

Ольга Орлова:

Програма із зарубіжної літератури для 5-9 кл. за результатами громадського обговорення (після врахування пропозицій) була затверджена наказом МОНМС № 664 від 6 червня 2012 р.

У серпні 2012 року, після завершення першого громадського обговорення Програми, учителі у своїх інтерв'ю (І.В. Мегедь та ін.) визнали врахування побажань громадськості.

Програму із зарубіжної літератури для школярів удосконалили // Львів 24. Новини. 17.08.2012 р.

http://zaxid.net/news/showNews.do?programu_iz_zarubizhnoyi_literaturi_dlya_shkolyariv_udoskonali_i&objectId=76608

Вчителька перемогла Табачника // Буквоїд. — 2012. — 14 серпня.

<http://life.pravda.com.ua/society/2012/08/13/109963/>

3 1 вересня 2013 р. нова Програма із зарубіжної

літератури для 5-9 класів запроваджена в загальноосвітніх закладах з українською мовою навчання.

У січні-травні 2015 р. на виконання наказу № 100 Міністерства освіти і науки України від 6 грудня 2014 р. (про розвантаження всіх навчальних програм для основної школи) Програма із зарубіжної літератури для 5-9 класів пройшла повторне громадське обговорення.

Ольга Гузь:

У січні-травні 2015 року керівником робочої групи із розвантаження Програми стала та сама вчителька І.В. Мегедь, яка в 2012 році очолила критику Програми. До складу робочої групи увійшли близько 20 вчителів із різних регіонів України, методисти, психологи, голова творчого об'єднання перекладачів КО НСПУ Вс. Ткаченко та інші.

У процесі громадського обговорення й розвантаження Програми в 2015 р. всі зацікавлені особи

відкрито направляли свої зауваження і побажання на електронну адресу МОН протягом січня-травня 2015 р. Їх було понад 500.

29 травня 2015 р. наказом № 585 Міністерства освіти і науки України у навчальну програму із зарубіжної літератури для 5–9 класів внесено зміни. Програму розвантажено й удосконалено відповідно до побажань учителів. Тож давайте тепер плідно на практиці втілювати наші спільні надбання.

Переконана, що пройдуть роки й чинна програма буде потребувати змін й оновлення, але дуже хотілося б, щоб усі зміни відбувалися демократично й на користь дитини, цього найбільшого скарбу, який держава доручила нам. Тож нехай учительські турботливі руки ніколи не нашкодять майбутньому українського народу, якому визначено історією велике майбутнє в єдності з усіма іншими народами світу!

Що ж далі?.. За якими програмами будуть працювати вчителі в майбутньому?

Ольга Гузь:

Реформа, яку наразі проводить Міністерство освіти і науки України, безперечно, вплине й на всю середню освіту, і на наш предмет зокрема. Але як би не склалося, ***ми не хочемо втратити те, що здобули в результаті відкритих громадських обговорень. Програми повинні бути зручними для вчителя й цікавими для наших учнів. Вони повинні мати виразний українознавчий аспект, як у програмі О.М. Ніколенко та ін. У них має бути не тільки класика (до того ж зрозуміла учням!), а обов'язково найкраща сучасна літе-***

ратура, яка для наших школярів є культурним кроком до сучасного світу.

Ольга Орлова:

Уже сьогодні потрібно думати про програми для старшої школи, адже на сьогодні є чинною програма-2005, яка надто перевантажена «дорослою» класикою і не узгоджується із програмою 2012 зі змінами 2015 рр.

Ми не повинні втратити юного читача! І це єдина мета створення всіх програм! Про це мають пам'ятати всі автори.

25 листопада 2015 року наша редакція відвідала навчально-практичний семінар для методистів районних, міських методичних кабінетів, центрів і науково-методичних центрів, які координують роботу вчителів зарубіжної літератури та керівників методичних об'єднань вчителів зарубіжної літератури «**Культурологічна природа осмислення художнього твору учнями основної школи**» (представлення досвіду роботи вчителя зарубіжної літератури Пітерської О.В., переможця обласного етапу Всеукраїнського конкурсу «Учитель року 2014» та перспективи роботи на 2016 рік). Семінар відбувся на базі Білоцерківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №18 Білоцерківської міської ради. Учасники семінару познайомилися із діяльністю навчального закладу та роботою кращого методичного кабінету загальноосвітньої школи Київщини – переможця обласного конкурсу.

Культурологічна природа осмислення художнього твору учнями основної школи

З досвіду роботи вчителя-методиста Білоцерківської загальноосвітньої школи I-III ст. №18 Київської області Пітерської Олени В'ячеславівни

Людина XXI століття пізнає вічні життєві цінності засобами дискурсивного мислення. Невід'ємною частиною дискурсу є художній текст як текст культури, його духовна атмосфера та авторська модель світу. Зарубіжна література як шкільний навчальний предмет, синтезуючи найвищі досягнення культури народів світу, надає унікальну можливість адаптуватися до життя у відповідному соціокультурному просторі, адже художній текст – це своєрідний феномен гуманітарної культури.

Елементи культурологічного підходу до аналізу художнього твору на уроках зарубіжної літератури в основній школі ґрунтуються на загальній орієнтації в тексті, розумінні вчителем таких понять, як ментальність, культурний фон, культурний простір, культурна традиція, культурна спадщина.

Розгляд художнього тексту у системі навчальних занять відбуватиметься з урахуванням основних принципів: науковість (художній текст – об'єкт наукового дослідження); комунікативність (діалогічна природа тексту, що передбачає «взаємодію» з автором, епохою, читачами різних часів і народів, зіставлення літературних творів з їхнім втіленням у різних видах мистецтва); естетичність (текст розглядається як зразок мистецтва слова); емоційність (осягнення логіки розвитку авторської думки через внутрішні переживання й неповторну модель світу учня-читача); функціональність (урахування життєвого досвіду, формування ціннісних орієнтирів).

Якість інтерпретаційної діяльності школярів, їхній літературно-творчий розвиток відбуватиметься за умов комплексного введення історичних, культурологічних, теоретико-літературних коментарів (відомостей); синхронізації словесності та інших гуманітарних предметів з метою виховання «уважного читача-людини культури».

Такі форми організації роботи, як урок-діалог,

літературний полілог, елементи антропоцентричного підходу до аналізу художнього твору передбачають різноманітний культурологічний дискурс, тому що художній текст – це об'єкт вивчення, що залишається постійно відкритим для різних сфер пізнання.

Міжпредметний аспект культурологічного осмислення художнього тексту надає учням можливість використовувати на уроках зарубіжної літератури знання з історії, художньої культури, іноземних мов (читання текстів мовою оригіналу, виконання творчих індивідуальних завдань, театралізація окремих композиційних частин уроків).

Реалізувати діяльнісний підхід до вивчення літератури вдається за допомогою використання медійного контенту, невід'ємної складової культурологічного осмислення літературного твору. Справді, деякі форми організації навчальних занять потребують адекватного розуміння вчителем правил використання медіапродукції. Це надзвичайно відповідальний процес, тому що сучасні діти мимоволі перебувають у ролі тих, хто піддається інтенсивному впливу аудіовізуальної інформації. Зокрема, готуючи для учнів випереджальні, пошукові завдання, пропонуємо для використання персональний сайт «Книголюб», який містить у собі віртуальну бібліотеку, ілюстрації, каталог безпечних електронних посилань, аудіо та відеоматеріали, завдання для дистанційного навчання.

Показниками результативності представленого досвіду роботи вважаємо сформовані здатності школярів до використання предметних знань у різних життєвих ситуаціях. Зокрема, учні Білоцерківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №18 (Київська область) успішно реалізовували себе у міжнародній проектній діяльності: стали учасниками проекту «Міста-побратими»; уроки світової літератури відвідували делегації з Польщі, Росії.

Варто вказати на наявність певних протиріч у культурологічному осмисленні природи художнього тексту учнями основної школи. Культурологія із при-

таманною їй діалогічною методологією намагається поєднати загальне та індивідуальне, конкретне й глобальне. Це могло б призвести до хаосу в сприйнятті учнями конкретної теми. Саме тому важливо ретельно добирати таке культурологічне тло, яке сприяє чіткому усвідомленню учнями теми, мети, проблеми уроку; синтезувати обраний шлях і різновид аналізу художнього тексту з його культурологічним кодом; визначити тип, логічну структуру уроку, матеріали та обладнання для нього. Вдале поєднання таких складових з елементами ноосферної освіти, школи ейдетики та інтерактивними технологіями навчання спонукає дітей до інтерпретації прочитаного твору, робить предмет «Зарубіжна література» популярним серед учнівської аудиторії, а урок результативним, креативним, інноваційним.

Список використаної літератури

1. Баррі Пітер. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / Пітер Баррі [пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків]. К. : Смолоскип, 2008. 360 с.

2. Богосвятська А. І. Сучасні педагогічні технології у практиці вчителя світової літератури / А.І. Богосвятська // Зарубіжна література в школах України. – 2013. № 1. С. 34-41.

3. Доманский В.А. Литература и культура : Культурологический подход к обучению словесности в школе / В.А. Доманский. – М. : Флинта, 2002. – 368 с.

4. Ісаєва О. О. Інтерактивні види та форми робіт при вивченні зарубіжної літератури в школі / О.О. Ісаєва // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2002. № 3. С. 53-55.

5. Клименко Ж.В. Міжсеміотичний переклад як засіб поглибленого вивчення художнього твору: методичні рекомендації щодо використання зразків такого перекладу / Ж.В. Клименко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2007. – № 3. – С. 6-8.

6. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история : монографія / Ю.М.Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.

7. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Медіаосвіта – пріоритетний напрям в освіті XXI століття: проблеми, досягнення і перспективи» (м. Харків, 25 - 27 жовтня 2013 року) / За заг. ред. канд. пед. наук Л.Д. Покроєвої. – Харків : ХАНУ, 2013. – 268 с.

Подорож Скруджа в часі та просторі За повістю Чарльза Діккенса «Різдвяна пісня в прозі»

Мета: простежити шлях Скруджа Різдвяної ночі; розвивати вміння визначати ключові моменти сюжету повісті; удосконалювати навички виразного читання; формувати в учнів гуманістичні ідеали.

Обладнання та матеріали до уроку: текст повісті Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі»; роздавальний матеріал; комп'ютер, презентація PowerPoint; вокальна композиція (англійська колядка у виконанні хору Кембриджського університету).

Епіграф: Ніч швидко наближається до світанку, і кожна хвилина для мене дорогоцінна... Веди ж мене, Привиде!

Ч. Діккенс

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності.

Перегляд фрагменту картини нідерландського художника Герарда Давіда «Різдво»; слухання вокальної композиції «Англійська колядка» у виконанні хору Кембриджського університету.

Рис. 1.
Герард
Давід
«Різдво»
(фрагмент)

Бесіда.

– Яке враження справили на вас картина та музика?

– З якими загальнолюдськими цінностями зазвичай пов'язують свято Різдва? Чому?

II. Робота з епіграфом. Оголошення теми та мети уроку.

На минулому уроці відбулося наше знайомство із повістю Чарльза Діккенса «Різдвяна пісня у прозі» та її головним героєм Ебінізером Скруджем. А сьогодні ми подорожуємо разом з ним у часі та просторі. За словами головного героя, «...ніч швидко наближається до світанку, і кожна хвилина для мене дорогоцінна... Веди ж мене, Привиде». Отже, читачі, йдемо разом сторінками безцінного твору, йдемо, щоб зрозуміти шлях Скруджа та усвідомити сенс його подорожі.

III. Актуалізація опорних знань.

Експрес-опитування.

– Як головний герой твору ставиться до свята Різдва на початку повісті? Які слова Скруджа неприємно вражають читачів?

– Хто звертається до Скруджа напередодні Різдва? Як Скрудж реагує на прохання добродіїв, бажання маленького хлопчика заспівати колядку?

– Який персонаж «Різдвяної пісні в прозі» попередив Скруджа про зустріч із духами Різдва?

– Чому саме Марлі з'являється перед Скруджем?

– З кількох частин (строф) складається повість?

IV. Робота з художнім текстом. Формування умінь та навичок.

1. Виразне читання (епізод «Зустріч Скруджа з Духом Минулого Різдва».

2. Бесіда на основі прочитаного.

– Згадайте кольорову гаму першої строфи «Різдвяної пісні в прозі». З чим асоціюються у вас

похмурий день, темрява? (*Холод та морок у душі Скруджа*).

– Що вражає в зовнішності Духу Минулого Різдва? (*Сяйво над головою*).

– Як вогонь у каміні реагує на появу Духу Минулого Різдва?

– Що, на вашу думку, може символізувати світло, яке випромінює Дух? (*Істину, яку неможливо приховати; усе добре та світле в минулому Скруджа*).

– Чому в зовнішності Духу Минулого Різдва поєднуються риси людини похилого віку та дитини? (*Образ поєднує в собі спогади про дитинство та усвідомлення того, що усе це – минуле*).

– Що, на вашу думку, символізує білий одяг Духу? (чисту совість, безгрішне дитинство).

– Чому Дух Минулого Різдва доторкнувся до серця Скруджа? (*Дух начебто намагався пробудити душу Скруджа та відродити його почуття*).

3. Робота з маршрутним листом «Подорож Скруджа у минуле».

Завдання: працюючи в парах, записати ключові слова, які визначають етапи, предмети, явища минулого життя, що побачив Скрудж під час подорожі в часі.

Таблиця

Маршрутний лист «Подорож Скруджа у минуле»

ЦИТАТА	МІСЦЕ ПЕРЕБУВАННЯ
«Боже мій, я тут ріс, був дитиною!»	Рідні місця
«Я міг би йти нею, зав'язавши очі!»	дорога
«Самотній хлопчик, кинутий своїми близькими»	школа
«Добре слово дороще нам за великі кошти!»	крамниця Феззівіґа
«Кожен твій крок продиктований користю!»	прощання з Белл
«Сльоза затуманила його погляд, коли ...»	Різдво у родині Белл

– Що, на ваш погляд, символізує образ дороги, яку згадав Скрудж? (*Дорога – символ життя та життєвого вибору*).

– Яким ви побачили Скруджа в минулому? (*Скрудж поступово змінювався; ми побачили самотнього хлопчика в школі, потім – веселого юнака, що радіє Різдву в крамниці Феззівіґа; під час останньої зустрічі з Белл перед нами інший Скрудж – жадібний, холодний, жорстокий сам до себе, він відмовляється від сімейного щастя, кохання*).

– На які умовні частини можна поділити мандрівку Скруджа в минуле? (*Дитинство, юність, зрілість*).

3. Коментоване читання (Уривки «Скрудж та його сестра», «Різдво у Феззівіґа», «Різдво в родині Белл»).

– Хто в минулому стає прикладом доброти, щирості для Скруджа? (*рідна сестра, крамар Феззівіґ*).

– Коли «сльоза затуманила погляд Скруджа»? Чому Скрудж заплакав?

– Як би ви розповіли про Скруджа від імені Белл?

– Чому Скрудж «схопив ковпак-вогнегасник і рішучим рухом насунув Духові на голову»? (*сяйво над головою Духа – істина, яку важко приховати, інколи вона буває нестерпною для тих, хто усвідомлює власні гріхи*).

Методичний коментар: під час бесіди учні коментують ілюстрації Патріка Дж. Лінча («Скрудж у школі», «Скрудж та Белл»).

4. Подорож Скруджа з Духом Теперішнього Різдва.

– Як чекає Скрудж наступної зустрічі з Духом, чи схоже його хвилювання на емоції, що викликала поява першого Духу? (*Перша зустріч лякає Скруджа, наступної він побоюється, але чекає на неї*).

– Чим відрізняється зовнішній вигляд Духу Теперішнього Різдва? Яку спільну деталь в одязі двох духів ви помітили? (*Гостролист – англійська різдвяна традиція*).

– Чому Дух Теперішнього Різдва швидко старіє?

– З якою метою Дух Теперішнього Різдва завітає до родини Кретчитів?

– Яке враження справили на вас Кретчити? (*Серед Кретчитів ніхто не відрізняється яскравою зовнішністю, вони бідні, але щасливі. Дім Кретчитів – осередок родинного щастя, любові, щирості; матеріальні нестатки не завадили Кретчитам відсвяткувати Різдво; особливо запам'ятався зворушливий образ маленького каліки Тіма*).

– Чарльз Діккенс постійно нагадує, що напередодні Різдва холодно, але сніг та мороз не зупиняють людей, здається, що «усі йдуть в гості». Що їх об'єднує? (*Різдво*).

– Яких людей побачив Скрудж під час подорожі з Духом Теперішнього Різдва? Що об'єднує трударів? (*Бідні люди, рудокопи, працівники на маяку, моряки – всі шанують Різдво*).

– Які тости напередодні Різдва проголошували у сім'ях Боба Кретчита та небожа Скруджа? Як це вплинуло на почуття героя?

– Що розповідає Дух Теперішнього Різдва про дітей-потвор? (*Неуцтво та Вбогість (Бідність) – породження людей. Ці істоти – попередження для Скруджа, характеристика результатів його вчинків, відношення до людей*).

Методичний коментар: під час бесіди учні коментують ілюстрації Патріка Дж. Лінча («Різдвяне місто», «Неуцтво та вбогість», «Маяк»)

5. Третя подорож Скруджа. Виразне читання епізоду, бесіда за прочитаним.

– Які асоціації викликає образ Духу Майбутнього

Різдва? (Смерть, холод, темрява; його образ не має чітких рис, адже ніхто не знає про своє майбутнє).

– Чому він такий мовчазний? (Усе, що надалі відбуватиметься, залежить лише від Скруджа. Дух Майбутнього Різдва не може говорити, він може лише показати можливе майбутнє).

– Що бентежить, приголомшує Скруджа під час подорожі у майбутнє? (Герой побачив власну смерть, але найстрашнішим для нього є те, що люди не сумують за ним, навпаки: «смерть того чоловіка внесла спокій, втіху...»)

– Чия смерть викликала страждання близьких та наймовірне співчуття Скруджа? (смерть маленького Тіма)

– Які обіцянки дає Скруджа?

V. Підведення підсумків, висновок.

1. Робота зі схемою

Рис. 2. Схема «Сенс подорожі Скруджа»

Запитання до схеми:

– У чому сенс подорожі Скруджа в часі та просторі?

– Чи є в героя шанс змінити себе та власне життя?

– Чи усвідомлює Скруджа, що втратив у минулому житті?

2. Завдання «Продовжити речення»

Сьогодні на уроці я дізнався, що ...

У художньому творі Чарльза Діккенса мене вразило ...

Я вважаю, що Скруджа ...

Я усвідомив ...

VII. Домашнє завдання.

Для всіх учнів.

1. Визначити причини духовного падіння Скруджа.

2. Перечитати строфу п'яту; поміркувати, що врятувало Скруджа від духовної загибелі.

Індивідуальне завдання.

Створити схему-ланцюг «Помилки Скруджа».

Список використаної літератури

1. Гузь О. О. Система уроків за повістю Ч. Діккенса «Різдвяна пісня у прозі». 6 кл. / О. О. Гузь // Зарубіжна література. – 2004. – № 42. – С. 10 – 20.

2. Гузь О.О. Подорож у текст : збірка матеріалів з досвіду роботи вчителя зарубіжної літератури за методикою навчального діалогу (вибрані теми). Ч. 1 / О. О. Гузь. – Кіровоград : Інформаційна мережа, 2004. – 164 с.

3. Діккенс, Ч. Різдвяна пісня в прозі. Святочна повість із Духами / Чарльз Діккенс; пер. з англ. О. М. Мокровольського; іл. В. І. Баріби. – К.: Грамота, 2012. - 160 с.

Пітерська Олена В'ячеславівна,
вчитель зарубіжної літератури Білоцерківської
загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 18 Київської
області,

Додаток до уроку (ілюстрації Патріка Дж. Лінча)

